

Otizm: Şimdi ne olacak?

Haziran 2012

Otizm: Şimdi ne olacak?

Otizmi olan çocukların eğitim-öğretim hizmetlerinin etkililiğinin artırılması amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Tohum Otizm Vakfı arasında "Otizmliler Çocukların Eğitiminde İş Birliği Protokolü" imzalanmıştır.

Protokol kapsamında otizmliler çocukların eğitimsel değerlendirme ve tanılama sürecinde çalışan Rehberlik ve Araştırma Merkezi personeli ile otizmliler çocuklarla çalışan öğretmenlerin eğitimi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca toplumsal bilincin oluşturulması ve otizm konusunda bilgi verilmesi amacıyla otizmliler çocukların aileleri ile alanda çalışan öğretmenlere yönelik eğitim materyali hazırlanmıştır.

İçindekiler

Tohum Otizm Vakfı

1. Otizm nedir?
2. Bu kitapçık kimler için hazırlanmıştır?
3. Otizimli çocuk ailesi olarak nelere hazırlıklı olmak gerekir?
4. Otizimli çocuklar hangi eğitim ve terapi hizmetlerinden yararlanabilirler?
5. Otizimli çocuklarda davranış sorunlarıyla nasıl başa çıkılabilir?
6. Otizimli çocuklarda iletişim becerileri nasıl geliştirilebilir?
7. Otizimli çocuklarda bağımsızlık, seçim yapma ve sosyal etkileşim becerileri nasıl geliştirilebilir?
8. Kaynaştırma eğitimi alan otizimli öğrencilere nasıl destek olunabilir?
9. Acil durumlarda neler yapılabilir?
10. Otizimli çocuklar için hangi kurumlara başvurulabilir?

Kaynakça

Tohum Otizm Vakfı

Tohum Otizm Vakfı 15 Nisan 2003'te Sayın Mine Narin'in başkanlığında kurulan kâr amacı gütmeyen, kamu yararına çalışan bir sağlık ve eğitim vakfıdır. Vakfın toplam 26 kurucusu vardır. Vakfın kuruluşu iki yıl süren bir ön çalışma sonucunda gerçekleşmiştir.

Tohum Otizm Vakfı'nın vizyonu, Türkiye'de "Otizm veya diğer Yaygın Gelişim Bozuklukları"nın erken tanınması; tanı alan çocukların ve ailelerinin sağlık ve eğitim gereksinimlerinin dünya standartlarında karşılanmasıdır.

Tohum Otizm Vakfı'nın misyonu:

- Otizm ve diğer YGB olan çocukların ve ailelerinin çağdaş toplum koşullarında yaşamlarını sürdürebilmeleri için bilgi ve destek gereksinimlerinin karşılanması,
- Otizm ve diğer YGB olan çocukların erken yoğun özel eğitim almaları, daha sonra ise en az kısıtlayıcı eğitim ortamına yerleştirilmeleri,
- Otizm ve diğer YGB konusunda gereken eğitimi vermek üzere eğitim kadroları yetiştirilmesinin özendirilmesi, eğitim ve araştırma yapılmasının sağlanması,
- Otizm ve diğer YGB konusunda ülke çapında yürütülen sağlık ve eğitim hizmetlerinin desteklenmesi ve iyileştirilmesi,
- Otizm ve diğer YGB konusunda tarama, ayrıntılı değerlendirme ve tanılama süreçlerinin dünya standartlarına getirilmesi ve ülke çapında yaygınlaştırılması,
- Otizm ve diğer YGB konusunda bilinçli bir kamuoyunun oluşturulmasıdır.

Tohum Otizm Vakfı'nın ilkeleri ise şöyle belirlenmiştir:

- Bilimsellik
- Önderlik ve öncülük
- Paylaşımcılık
- Kurumlararası iletişim ve işbirliği
- Kaynaklarda etkinlik
- İnsana ve çocuğa değer vermek ve en iyi hizmet haklarını gözetmek

Tohum Otizm Vakfı, yukarıda belirtilen misyon ve ilkeler doğrultusunda çalışmalarını büyük bir hızla ve titizlikle sürdürmektedir.

Otizm nedir?

Otizm nedir?

Otizm, doğuştan gelen ve belirtileri yaşamın ilk üç yılında kendini gösteren bir gelişimsel yetersizlik ve nörolojik bozukluktur. Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye’de de ne kadar çocuğun otizmden etkilendiği bilinmemektedir. Ancak, son yıllarda gelişmiş ülkelerde yürütülen kapsamlı yaygınlık çalışmaları, her 110 çocuktan birinin otizmden etkilendiğini göstermektedir. Bu orana göre otizm çocuklarda rastlanan en yaygın nörolojik bozukluktur. Otizmin genetik olduğu yönünde güçlü bulgular vardır; ancak, otizmden sorumlu olan genler henüz netleştirilememiştir. Ayrıca, genetiğin yanı sıra bazı çevresel tetikleyicilerden de kuşulanılmaktadır.

Otizm üç alanda yetersizlikle kendini göstermektedir: (a) sosyal etkileşim, (b) dil ve iletişim, (c) ilgi ve davranışlar. Sosyal etkileşim sorunları arasında, göz kontağı kuramamaktan arkadaşlık ilişkileri geliştirememeye varıncaya kadar pek çok sosyal beceri yetersizliği sayılabilir. Dil ve iletişim sorunları, hiç konuşmaktan sıra dışı konuşma özellikleri göstermeye kadar farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. İlgi ve davranış alanında gözlenen sorunlar ise takıntılar biçiminde olmaktadır. Takıntılar, otizmin yoğunluğuna bağlı olarak, bazı sıra dışı konulara aşırı ilgi göstermek, bazı anlamsız hareketleri tekrar tekrar yapmak ya da bazı rutinelere aşırı bağlılık göstermek gibi biçimlerde olabilir.

Yukarıda sıralanan özelliklerle birlikte pek çok otizimli çocukta kendisine ya da çevresine yönelik saldırganlık davranışlarına, beslenme ve uyku sorunlarına vb. de sıklıkla rastlanır. Uygun özel eğitim ve terapi hizmetleri sağlanamadığında, belirtilen yetersizlikler ve davranış sorunları giderek ağırlaşır. Gerekli hizmetler sağlandığında ise, otizimli çocukların pek çoğu topluma kazandırılabilir. Sağlanması gereken hizmetlerin neler olduğundan kitapçığın ilerleyen bölümlerinde söz edilmektedir.

Aşağıda, otizmde gözlenen sorunlar ayrıntılı olarak açıklanmaktadır:

A. Sosyal Etkileşim Sorunları:

1. Sosyal etkileşim için gerekli sözel olmayan davranışlarda yetersizlik: Sıra dışı göz kontağı özellikleri, jest ve mimik kullanımında sınırlılık, başkalarına yaklaşımda sıra dışı özellikler ve ses kullanımında sıra dışılık.

2. Yaşa uygun akran ilişkileri geliştirememek: Arkadaşlık kurmakta zorlanmak, akranlarla etkileşimde bulunmamak, yalnızca özel ilgilere dayalı ilişkiler geliştirmek ve grup içinde etkileşimde bulunurken zorlanmak.

3. Başkalarıyla zevk, başarı ya da ilgi paylaşımında sınırlılık: Yalnızlığı yeğlemek, belli olay ya da durumlara başkalarının dikkatini çekme çabası göstermemek ve sözel övgü karşısında tepki vermemek.

4. Sosyal-duygusal davranışlarda sınırlılık: Başkalarının ilgisi karşısında tepkisiz kalmak, başkalarının yaptıklarıyla ilgilenmemek ve başkalarının duygularını anlamada yetersizlik göstermek.

B. İletişim Sorunları:

1. Dil gelişiminde gecikme: İki yaşından büyük olup da tek bir sözcük bile söylememek, üç yaşından büyük olup da iki sözcüklük basit ifadeler kullanmamak ya da konuşmaya başladıktan sonra belli yanlışları tekrarlamaya devam etmek.

2. Karşılıklı konuşmada zorluk: Karşılıklı konuşma başlatmada, sürdürmede ve sonlandırmada önemli sorunlar göstermek ya da konuşma konularında seçicilik.

3. Sıra dışı ya da yinelenen dil kullanmak: Başkalarının kendisine söylediklerini yinlemek, televizyondan duyduklarını ya da kitaplardan okuduklarını, kendisinin uydurduğu ya da yalnızca kendisine anlam ifade eden sözleri yinlemek ya da aşırı resmiyet ve didaktiklik gibi konuşma özellikleri göstermek.

4. Gelişimsel düzeye uygun olmayan oyun: Senaryolu ve sembolik oyunlarda sınırlılık, oyuncaklarla alışılmadık biçimlerde oynamak ya da sosyal oyunlara (örneğin, ce-e) ilgisizlik.

C. Sınırlı/Yinelenen İlgi ve Davranışlar:

1. İlgi takıntıları: Bazı sıra dışı konulara aşırı ilgi duymak ve ilgi duyulan konularla ilgili en ince ayrıntıları bile anımsamak.

2. Düzen ve rutin takıntıları: Günlük yaşamda yer alan rutinleri her zaman aynı şekilde ve aynı sırayla yapmak istemek, günlük yaşamdaki ve çevresel özelliklerdeki değişiklikler karşısında aşırı tepki göstermek.

3. Davranış takıntıları: Sıra dışı beden ve el hareketleri yapmak. Örneğin ellerini sallamak, parmaklarını gözlerinin önünde hareket ettirmek, ellerini farklı biçimlerde tutmak vb.

4. Nesnelere ilgili sıra dışı ilgiler ve takıntılar: Hareket eden nesnelere aşırı ilgi göstermek, nesnelere sıra dışı amaçlarla kullanmak, nesnelere koku ya da doku gibi duyu özellikleriyle aşırı ilgilenmek.

Bir çocuğa otizm ya da başka yaygın gelişimsel bozukluk (*Örneğin, Asperger sendromu, başka türlü adlandırılmayan yaygın gelişimsel bozukluk vb.*) tanısı konabilmesi için yukarıda sıralanan belirtilerin tümünü gözlemek gerekmez. Ayrıca, hemen hemen herkes bu belirtilerden bazılarını, en azından belli durumlarda gösterebilir. Dolayısıyla, tanı koymak, hangi belirtilerin, hangi ortamlarda ve hangi yoğunlukta olduğunun belirlenmesiyle yürütülen çok karmaşık bir süreçtir. Bu nedenle, tanıyı yalnızca bu konunun uzmanları olan çocuk ve ergen ruh sağlığı uzmanları (*psikiyatrları*) ile çocuk nörologları koyabilir.

Bu kitapçık
kimler için
hazırlanmıştır?

Bu kitapçık kimler için hazırlanmıştır?

Elinizde bulunan kitapçığın hedef kitlesi, otizmli çocuğa sahip anne-babalar ve diğer aile üyeleri ile otizmli çocuklara hizmet veren eğitimler ve diğer uzmanlardır. Kısaca, bu kitapçık bir otizmli çocukla etkileşen herkese yönelik olarak kaleme alınmıştır. Otizmli çocuklarla etkileşen herkesin birbiriyle tutarlı hareket etmesinde büyük yarar vardır. Bu nedenle, bu kitapçıktan yararlanan tüm anne-babalara, çocuklarının eğitimlerinin de kitapçığı okumalarını sağlamalarını önemle hatırlatmak isteriz.

Kitapçıkta, çeşitli ortam ve durumlarda otizmli çocukların ne gibi zorluklar yaşadıklarına ilişkin bilgiler; ayrıca, bu zorlukların aşılmasında başvurulabilecek etkili çözümlere ve kaynaklara ilişkin öneriler yer almaktadır. Tohum Otizm Vakfı bu önerileri, otizm alanında yıllardır yürütülen bilimsel çalışmalara ve etkili uygulama yöntemlerine dayalı olarak büyük bir titizlikle derlemiştir. Ancak, bazı otizmli çocuklar için yapılması gerekenler bu kitapçıkta anlatılanlardan çok daha fazla ve karmaşıktır. Dolayısıyla, bu kitapçığı otizmli bir çocukla etkileşmek ve eğitime başlamak için bir ilk adım olarak düşünebilirsiniz. Bazı çocuklar için bu ilk adımın üzerine birkaç adım daha atmak büyük ilerlemelere yol açabilecekken; çoğu otizmli çocuk için yüzlerce yeni adıma ihtiyaç olacaktır.

Unutulmamalıdır ki, süresi ya da zorluk derecesi ne olursa olsun her yolculuk bir ilk adımla başlar!

Bu kitapçık, Milli Eğitim Bakanlığı ve Tohum Otizm Vakfı iş birliğiyle hazırlanmış olan “Otizm Eğitim Kiti”nin tamamlayıcısıdır. Otizm Eğitim Kiti’nde; Otizm El Kitabı, Eğitim Hakkı El Kitabı, Kimlere Danışabilirim?, Otizmli Bir Çocuğun Ağzından Otizm ve Uzmanların Ağzından Otizm CD’si yer almaktadır.

Tohum Otizm Vakfı tarafından hazırlanan ikinci kitapçık olan “Otizmde Eğitim, Terapi ve Tedavi Yöntemleri” kitapçığında da, otizm alanında yaygın olarak kullanılan yöntemlerin özellikleri ve bilimsel temelleri açıklanmaktadır. Otizmli çocuk anne-babalarına ve otizmli çocuklara hizmet veren tüm eğitimci ve uzmanlara, birbirini tamamlayıcı özellikte olan bu kitapçıkları birlikte okumalarını öneririz.

**Otizmli çocuk
ailesi olarak
nelere hazırlıklı
olmak gerekir?**

Otizimli çocuk ailesi olarak nelere hazırlıklı olmak gerekir?

Otizimli bir çocuk büyütme oldukça stresli, yorucu ve zaman alıcı bir uğraştır. Bu nedenle, anne-babaların ve diğer aile üyelerinin bir an önce bu duruma uyum sağlamalarında ve gerekli desteklere ulaşmalarında büyük yarar vardır. Uzmanlar, ailelerin uyum sürecinde yaşadıklarını üç başlık altında ele almaktadırlar: (a) otizm tanısını kabullenmek, (b) otizme yönelik olumlu bakış açısı geliştirmek, (c) tükenmişlikten kurtulmak. Bu aşamaların her biri aşağıda kısaca ele alınmaktadır:

• **Otizm tanısını kabullenmek:** Aileler çocuklarına otizm tanısı konulduğu anda çok yoğun bir stres yaşarlar. Bu yoğun stres zamanla yerini çocukları için neler yapılabileceğini araştırma çabalarına bırakır. Zamanla taşlar yerine oturur ve kabullenme başlar. Kabullenme süreci ne kadar hızlı gerçekleşirse, aile için de çocuk için de işler o ölçüde kolaylaşır. Kabullenme sürecinin hızlanmasında doğru uzmanlara ve bilgilere ulaşmak, benzer durumdaki ailelerle ilişki içine girmek, sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapmak ve dostlardan destek almak büyük önem taşır.

• **Otizme yönelik olumlu bakış açısı geliştirmek:** Ailenin otizme ve otizimli çocuğa yönelik bakış açısı ve beklentileri ne kadar olumlu olursa, ailenin stresi de aynı oranda azalacaktır. Dolayısıyla, aile ufak gelişmeleri fark etmeyi ve bunlardan mutlu olmayı öğrenmek için çaba göstermelidir. Bu süreçte, çocuğa yönelik gerçekçi beklentiler geliştirmek ve ulaşılabilir amaçlar saptamak da çok işe yarayacaktır.

• **Tükenmişlikten kurtulmak:** Otizimli çocuk ailelerinde sıklıkla fiziksel, bedensel ve ruhsal tükenmişlik durumuna rastlanır. Bu durumla ilgili olarak; aile üyelerinin mutlaka kendilerine zaman ayırmaları, hiç değilse haftada birkaç saat yalnızca kendileri için bir şeyler yapmaları önerilebilir. Unutulmamalıdır ki, tükenmişlik yaşayan bir anne-babanın çocuğuna sağlayacağı yararlar önemli ölçüde azalacaktır. Anne-babalar, sırf çocukları için bile olsa kendilerine iyi bakmalıdırlar. Bu amaçla spor, yoga, gevşeme egzersizleri gibi etkinliklerden yararlanmak çok önemli yararlar sağlayabilir. Ayrıca, gerektiğinde ruh sağlığı uzmanlarından psikolojik destek almaktan da kaçınılmamalıdır.

Otizimli çocuklar
hangi eğitim
ve terapi
hizmetlerinden
yararlanabilirler?

Otizimli çocuklar hangi eğitim ve terapi hizmetlerinden yararlanabilirler?

Bugün için otizmin nedenleriyle ilgili bilinenler, otizmin tam olarak nelerden kaynaklandığını göstermemektedir. Otizmin genetik olduğu yönünde güçlü bulgular vardır. Ancak, otizme tek bir genin değil çok sayıda genin yol açtığı düşünülmektedir ve bu genler henüz tam olarak belirlenebilmiş değildir. Ayrıca, çevre kirliliği ya da zehirli maddeler gibi bazı çevresel tetikleyicilerden de kuşulanılmaktadır. Ancak, bunlar da henüz tespit edilememiştir. Dolayısıyla, otizmin oluşumunu önlemek henüz mümkün değildir. Ayrıca, otizimli bireyler için etkili tıbbi tedavi yöntemleri de henüz yoktur; ancak, etkili eğitim yöntemleri vardır. Eğitimin etkili olabilmesi için; çok erken yaşlarda başlaması, çok yoğun olması ve kesintisiz olarak verilmesi gerekmektedir. Böyle bir eğitim alan otizimli çocukların yarısına yakını eğitimlerinin ve yaşamlarının geri kalanını normal gelişim gösteren akranlarıyla bir arada sürdürebilmektedir.

Otizme yönelik etkili eğitim uygulamalarının ortak özellikleri dikkate alındığında, etkili eğitim sunmaya ilişkin olarak şu önerilerde bulunulabilir:

- Eğitime olabildiğince erken başlanmalıdır: Günümüzde otizm tanısı üç yaştan önce konabilmektedir. Dolayısıyla eğitime, çocuğa otizm tanısı konulur konulmaz başlanmalıdır.
- Eğitim yoğun olmalıdır: Yoğunlukla ilgili görüşler farklılaşmakla birlikte, günümüzde kabul gören yoğunluk, eğitimin haftada en az 20 saat olmasıdır. Eğitimin yoğunluğu haftada 40 saate kadar çıkabilmektedir.
- Gerektiği kadar bire bir eğitime yer verilmelidir: Otizimli çocukların pek çoğu en az 6 ay süreyle bire bir eğitim aldıktan sonra grup eğitimine hazır hale gelmektedir. Bazı çocuklarda bire bir eğitim ihtiyacı çok daha uzun sürebilmektedir.
- Eğitim kesintisiz olmalıdır: Kesintisizlik, mümkünse haftada yedi gün, yılda 12 ay anlamına gelmektedir.
- Eğitimde özel bir müfredat kullanılmalıdır: Otizimli çocuklara, gelişim yetersizliği gösteren diğer çocuklara öğretilmesi pek de gerekmeyen taklit, ortak dikkat, sosyal etkileşim, sohbet başlatma ve sürdürme gibi bazı özel becerileri çok özel tekniklerle öğretmek gerekir. Dolayısıyla, otizimli çocukların eğitiminde mutlaka otizme yönelik hazırlanmış özel müfredatlar kullanılmalıdır.

• Eğitimde uygulamalı davranış analizine dayalı yöntem ve tekniklere yer verilmelidir: Uygulamalı davranış analizine (ABA: Applied Behavior Analysis) dayalı olup otizmli çocuklarda etkili olduğu bilimsel araştırmalarla gösterilen pek çok yöntem ve teknik vardır. Bunların belli başlıları; ayırık denemelerle öğretim, yanlışsız öğretim, fırsat öğretimi, etkinlik çizelgeleri, replik silikleştirme, videoyla model olma, zincirleme beceri öğretimi ve işlevsel analizdir. Bu yöntem ve tekniklerle ilgili bilgileri “Otizmde Eğitim, Terapi ve Tedavi Yöntemleri” kitapçığında ve Tohum Otizm Vakfı’nın web sitesinde bulabilirsiniz.

• Çocuğun bireysel özellikleri dikkate alınmalıdır: Eğitim, çocuk için etkili olan ödüller, çocuğun duyuşsal özellikleri, çocuğun takıntıları, çocuğun beslenme ve uyku düzeni vb. dikkate alınarak tasarlanmalı ve yürütülmelidir.

Otizmli çocukların eğitimine destek sağlamak amacıyla, dil ve konuşma terapisi ile uğraşı terapisi başta olmak üzere çeşitli terapi ve tedavi uygulamaları da yürütülmektedir. Ancak, tüm terapi ve tedaviler eğitimin yanı sıra uygulanmakta, eğitim olmaksızın bunların hiçbirisi tek başına etkili olmamaktadır. Otizmli çocuklarla yürütülen uygulamaların her birine ilişkin ayrıntılı bilgileri Tohum Otizm Vakfı’nın “Otizmde Eğitim, Terapi ve Tedavi Yöntemleri” kitapçığında ve vakfın web sitesinde bulabilirsiniz.

Otizimli
çocuklarda
davranış
sorunlarıyla nasıl
başa çıkılabilir?

Otizimli çocuklarda davranış sorunlarıyla nasıl başa çıkılabilir?

Otizimli çocuklarda rastlanan davranış sorunlarıyla bağlantılı özellikler şunlardır:

- Esnek olmamak
- Rutinlere aşırı bağlılık
- Aynılıkta aşırı ısrar
- Yeni ve karmaşık çevresel uyaranlara katlanamamak
- Sosyal kopukluk
- Kendi gözlemlerine dayalı olarak öğrenmede yetersizlik
- Sosyal pekiştireçlerden çok içsel pekiştireçlerin etkisinde olmak
- Karşı çıkma/reddetme eğilimi

Otizimli çocuklarda, otizmle doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkili çeşitli davranış sorunlarına sıklıkla rastlanmaktadır. Söz konusu davranış sorunlarıyla başa çıkmaya yönelik etkili uygulamaların çoğu, uygulamalı davranış analizine (ABA: Applied Behavior Analysis) dayalıdır.

Uygulamalı davranış analizine dayalı çalışmalarda öncelikle pekiştireçlerden (*ödüllerden*) yararlanılmaktadır. Aşağıda, günlük yaşamda ve eğitim ortamlarında kullanılan pekiştireç çeşitleri sıralanmaktadır:

• Sosyal pekiştireçler: Başkaları tarafından yapılan onaylama, sözel övgüde bulunma, gülümseme, sarılma, baş okşama vb. sosyal açıdan önemli davranışlardır.

• Etkinlik pekiştireçleri: Oyun oynama, trambolinde zıplama, TV izleme, kitap okuma, müzik dinleme vb. kişinin yapmaktan hoşlandığı etkinliklerdir.

• Nesne pekiştireçleri: Oyuncak, kırtasiye malzemesi, süs eşyası vb. gibi kişinin sahip olmaktan hoşlandığı nesnelere.

• Yiyecek-içecek pekiştireçleri: Kişinin yemekten-içmekten hoşlandığı her türlü yiyecek ve içecektir.

• Sembol pekiştireçler: Kendi başına değeri olmayıp, diğer pekiştireçlerle değiş-tokuş edilebilen yıldız, marka vb. sembollerdir.

Otizimli çocukların pek çoğunda sosyal pekiştireçler yeterince etkili olmamaktadır. Bu nedenle, özellikle eğitimin ilk zamanlarında, yiyecek-içecek, nesne ve etkinlik pekiştireçlerine yoğun olarak yer verilmektedir. Bu pekiştireçler sunulurken yanı sıra sosyal pekiştirme de yapılmalıdır. Böylece, zamanla sosyal pekiştireçler de etkili olmaya başlamaktadır.

Davranış üzerinde istenen etkinin görülebilmesi için pekiştireç artırılmak istenen davranıştan hemen sonra ve yalnızca belli davranışlara bağımlı olarak sunulmalıdır. Ayrıca, kullanılan pekiştireç, kolayca doyuma yol açmayacak özellikte olmalıdır. O nedenle, pekiştireçlerin küçük miktarlarda ya da kısa sürelerle verilmesi önerilmektedir. Pekiştireç, bireyin özellikleriyle (*örneğin, yaşı, cinsiyeti, gelişim düzeyi, kişilik özellikleri, ilgi alanları vb.*) uyuşmalıdır. Pekiştirilecek davranışın gerçekleşmesine zemin hazırlamak için, çocuğa hangi davranıştan sonra ne elde edeceği de anımsatılmalıdır.

Otizimde sık rastlanan davranış sorunlarından biri öfke nöbetleridir. Öfke nöbeti; bağırma, tepinme, kendisine yönelik saldırganlık gösterme, çevresine yönelik saldırganlık gösterme vb. davranışları içeren durumlar için kullanılan kavramdır.

Otizimli çocuklarda bazı öfke nöbetlerinin bazı durumlardan sonra başladığı gözlenmektedir. Örneğin; yüksek sesli bir uçak geçmesi, çocuğun süt içmesinin engellenmesi, okulda zil çalması, komşunun köpeğinin aniden havlaması, televizyonun kapatılması vb. Bu durumlardan bazılarını kontrol altına almak olasıdır. Örneğin, okuldaki zil sesinin yumuşatılması mümkün olabilir. Ancak, böyle durumların pek çoğuna müdahale etmek mümkün değildir ya da uygun değildir. Örneğin, uçak geçmesini önleyemezsiniz ya da televizyonu sürekli olarak açık tutamazsınız.

Öte yandan, öfke nöbetlerinin önemli bir bölümünün istenmeyen bir durumdan kurtulmaya yol açtığı da gözlenmektedir. Örneğin, öfke nöbeti gösteren çocuklar kendilerine zor gelen çalışmalardan, istemedikleri yemeklerden, sevmedikleri ortamlardan kurtulabilmektedir. Öfke nöbeti sırasında çocuğa anne-babalar ya da öğretmenler “Peki, çalışmak istemiyorsan masadan kalkabilirsin.” ya da “Tamam, hadi biraz teneffüs yapalım.” diyerek genellikle çocuğu serbest bırakırlar. Dahası, çocuğu sakinleştirmek için herkes başına toplanır, bazıları çocuğun saçını okşarken bazıları ‘gel sana sakız vereyim’ gibi tekliflerde bulunur. Bu çabalar çoğu kez sonuç verir ve çocuk sakinleşir. Ancak, bu sonuç çok büyük bir tuzaktır çünkü çocuk ne zaman başkalarının ilgisini çekmek ya da bir şeylerden kurtulmak istese öfke nöbeti göstermeye başlayacaktır.

Özetle, öfke nöbetleri çevredekiler tarafından öyle ya da böyle pekiştirilmektedir. Dolayısıyla, öfke nöbetleriyle başa çıkmak için: (a) çocuğa, istemediği durumlardan kurtulmak için öfke nöbeti göstermek yerine, sözlerle, jestlerle, resimlerle vb. neyi istediğini ve neyi istemediğini belirtmeyi öğretmek, (b) öfke nöbetlerini görmezden gelmek gerekir.

Sistematik görmezden gelme uygulamasına sönme denir.

Sönme, daha önce pekiştirilmekte olan bir davranışın pekiştirilmemesine bağlı olarak davranışın azalmasıdır. Sönme uygulaması, sosyal pekiştiricilerle pekiştirilmekte olan davranış sorunlarının azaltılmasında oldukça etkilidir. Sönme uygulamasında, çocuk saldırganlık davranışları göstermeye başladığında, çevresindeki kişiler onu görmezden ve duymazdan geleceklerdir. Böyle bir durumda ilk beklediğimiz değişiklik çocuğun daha da saldırganlaşmasıdır çünkü sönme uygulamasının ilk etkisi, davranışı artırmak ve çeşitlendirmek olacaktır. Ancak, sönme uygulaması belli bir süre kararlı ve tutarlı şekilde sürdürülebilirse, bu sorunda önemli azalmalar gözlenecektir; hatta sorun tümüyle ortadan kalkabilecektir.

Sönme tek başına uygulanabilecek bir teknik değildir. Sönme uygulamasıyla çocuğun davranış sorunlarını azaltmaya çalışırken, bir yandan da çocukta artırılması hedeflenen uygun davranışlar etkin şekilde pekiştirilmelidir. Örneğin, daha uygun biçimde ilettiği istekleri yerine getirilmeli; böylece, bu davranışlar etkili biçimde pekiştirilmiş olmalıdır. Ancak, zamanla her isteğin anında yerine getirilemeyeceği de uygun teknikler yoluyla çocuğa öğretilmelidir.

Otizmlili çocuklarda sık rastlanan bir diğer davranış sorunu kendini uyarıcı davranışlardır. Kendini uyarıcı davranışlar çocuğun ilişkisiz zaman ve ortamlarda tekrar tekrar yaptığı sallanma, çırpınma, parmak ucunda koşma, tabak çevirme, bir nesneye parmak ucuyla tık tık yapma, belli sözleri tekrarlama gibi takıntılı davranışlardır. Bu gibi kendini uyarıcı davranışların esas olarak içsel pekiştiricilere bağlı olarak yapıldığı kabul edilmektedir. Öte yandan, içsel pekiştiricileri, yani kişinin aldığı doyum ve hazzı ortadan kaldırmak çok zordur. Dolayısıyla, kendini uyarıcı davranışlar için de çevresel davranış yönetimi tekniklerine başvurulmalıdır.

Kendini uyarıcı davranışlar sırasında çocuğun ilgisi başka yöne çekilmeli ve kendini uyarıcı davranışlar yapmaması etkili biçimde pekiştirilmelidir. Ayrıca, çocuğu takıntılı davranış yapmaması için uyarmaktan, böyle davranışlar yaptığında ellerine vurmaktan vb. önemle kaçınılmalıdır. Çünkü bu tür uyarılar, o an için işe yarar gibi görünse bile, uzun dönemde bu tür davranışların artmasına yol açabilmektedir. Ayrıca, çocuklarda uyarı bağımlılığına da neden olmaktadır.

Kendini uyarıcı davranışları önlemek için şu pratik önerilerden de yararlanılabilir:

- *Sert yüzeyli masa ve sehpa gibi mobilyalar üzerinde nesne döndürme, tıkklatma vb. hareketler yaparak bu hareketlerden çıkan sesleri dinleme:* Bu takıntıyı önlemek için bu tür mobilyaların üzeri ses çıkmasını önleyen yumuşak malzemelerle ya da örtülerle kaplanabilir.

• *Bazı nesnelere ya da ellerini ağza sokma, yalama, ısırma gibi hareketler yapma:* Ağızına götürdüğü nesnelere ya da çocuğun ellerinin, çocuğun hoşlanmadığı bir tada ya da kokuya sahip olması sağlanabilir. Bu amaçla sirke, baharat vb. kullanılabilir.

• *Jaluzi gibi perdelerin arasından sızan ışığa takılma:* Çocuğun uzun sürelerle içinde bulunduğu ortamlarda, takıntıya yol açan jaluzi ve perdelerden kaçınılabilir.

• *Sallanma, zıplama, çırpınma gibi takıntılı bedensel hareketler yapma:* Çocuğun belli zamanlarda, özellikle de pekiştireci hak ettiği durumlarda trambolinde zıplama, salıncakta sallanma, sallanan koltukta oturma vb. şeyler yapmasına fırsat tanınabilir.

Davranış sorunlarının üstesinden gelmek amacıyla uygulanmasına karar verilen planın etkili olabilmesi için bazı hususları akıldan çıkarmamakta yarar vardır:

• *Sabırlı olmak:* Bir davranış değiştirme uygulamasının sonuçları birkaç hafta içinde görülmeye başlayabileceği gibi, 5-6 haftadan önce görülmeyebilir de. Öyleyse, her şeyden önce sabırlı olmaya ihtiyaç vardır.

• *Öncelikle güzellikleri fark etmek:* Her durumda, öncelikle çocukların sorunlu davranışlarını değil olumlu davranışlarını yakalamaya çalışmak gerekir. Fark edilen uygun davranışların fark edildiğinin çocuğa gösterilmesi gerekir. Fark edilmenin kendisi bile, tek başına, çok etkili bir pekiştireç olabilir!

• *Göz ardı edilebilecek özellikteki davranış sorunlarıyla hiç ilgilenmemek:* Mümkün olan her durumda, çocuğun yaptığı problem davranışlarla hiç ilgilenmemek, ama gerçekten hiç ilgilenmemek yerinde olacaktır. Unutmayalım ki “Niye öyle yapıyorsun, Çok ayıp, Ne yaparsan yap ilgilenmeyeceğim” gibi sorular ve sözler de ilgilenmek demektir! Gözlerimizi dikip bakmak, kulaklarımızı ellerimizle kapamak, parmağımızı sallamak da ilgilenmek demektir. Öyleyse, dikkati yöneltmemek, yani sönme uygulamak demek, çocuğu o anda yok saymak ve hiç istifimizi bozmadan ortamda varlığımızı sürdürmek demektir. Sönmenin, sabırla kullanıldığında çok etkili bir davranış azaltma yöntemi olduğunu her zaman aklımızda tutalım.

• *Tutarlı davranmak:* Davranış değiştirme tekniklerinin uygulanmasında en önemli unsurlardan biri tutarlılıktır. Uygulanmasına karar verilen tekniğin çocukla etkileşimi olan herkes tarafından ve her ortamda uygulanması gerekir. Örneğin, görmezden gelme uygulamasının çok küçük ihlalleri bile bu tekniği etkisizleştirebilir.

• *Sosyal pekiştirmeyi ihmal etmemek*: Diğer pekiştireç çeşitlerini kullanırken, yanısıra, sosyal pekiştireçlere de yer vermek her zaman için çok önemlidir. Böylece etkisiz sosyal pekiştireçler zamanla etkili olmaya başlar. Sosyal pekiştireç sunarken mutlaka içten olmak gerekir. Sosyal pekiştirmede; söz, ses tonu, yüz ifadesi ve beden dili öğelerinin her birinin taşıdığı önemin farkında olmalıyız.

• *Sözümüzde durmak*: Çocuğa “Şunu yaparsan arkasından bunu yapabilirsin.” gibi bir söz verdiğimizde, mutlaka ama mutlaka sözümüzde durmalıyız. Güven kaybı çok daha büyük sorunları beraberinde getirecektir. Tabii bunun da en önemli garantisi, gerçekleştirebileceğimiz şeylerin sözünü vermektir!

• *Seçenekler arasından seçim yaptırmak*: Çocuğa yemesi için ya da yapması için bir şeyleri dayatmak yerine birkaç seçenek sunup seçim şansı tanımak, çocuğun yiyeceği ya da etkinliği sorunsuz kabul etme olasılığını artırıcı bir rol oynayacaktır. Dolayısıyla, mümkün olan her durumda çocuğa seçenek sunmaya gayret edelim. Sözel dil becerileri sınırlı çocukların sunulan seçenekler arasından seçim yapmalarını kolaylaştırmak amacıyla, seçim sürecinde nesnelere kendilerini ya da resimlerini/fotoğraflarını kullanmak gerekebilir.

• *Kayıt tutmak*: Uygulamaların nasıl yürütüldüğüne ve ne gibi sonuçlar verdiğine ilişkin olarak günlük tutmakta büyük yarar vardır. Böylece, hafızamızın bizi yanıltma olasılığını en aza indirmiş oluruz. Ayrıca, tutulan kayıtlar anne-babaların, öğretmenlerin ve uzmanların birbirleriyle bilgi paylaşımında bulunmalarını da kolaylaştıracaktır.

Davranış sorunlarıyla başa çıkma ve uygun davranışlar kazandırma konusunda daha ayrıntılı bilgi için Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği programında okutulan “Davranış ve Öğrenme Sorunları Olan Çocukların Eğitimi” kitabına başvurabilirsiniz. Bu kitaba internet üzerinden ulaşmak için <http://yunusemre.anadolu.edu.tr> adresinden Anadolu Üniversitesi Yunus Emre Yeni Nesil Öğrenme Portalına erişip “Aile ve Çocuk Gelişimi” kategorisinde yer alan “Davranış ve Öğrenme Sorunları Olan Çocukların Eğitimi” dersini seçebilirsiniz.

Otizimli
çocuklarda
iletişim
becerileri nasıl
geliştirilebilir?

Otizimli çocuklarda iletişim becerileri nasıl geliştirilebilir?

Otizimli çocuklarda sık rastlanan iletişim özellikleri şunlardır:

- Başkalarının söylediklerini anlamada (*alıcı dilde*) yetersizlik
- Başkalarına derdini anlatmada (*ifade edici dilde*) yetersizlik
- Dili işlevsel kullanmada zorluk
- Konuşma ve jest gelişiminde yetersizlik
- Konuşmada tekdüzellik
- Karşılıklı konuşma başlatma ve sürdürmede yetersizlik

Otizimli çocuklar, diğer çocukların gelişim sürecinde kendiliklerinden kolayca edindikleri en temel iletişim becerilerinde bile yetersizlik gösterirler. Dolayısıyla, otizimli çocuk anne-babaları ve eğitimcileri, iletişim becerileriyle ilgili neler yapmaları gerektiği ve işe nereden başlamaları gerektiği konularında çaresizlik hissine kapılabilirler.

Otizimli çocuğun iletişim konusundaki öncelikleri; başkalarının kendisine yönelik ifadelerini anlamak; kendi duygu, düşünce ve ihtiyaçlarını ifade etmek; ayrıca, başkalarıyla sosyal amaçlı etkileşimde bulunmaktır. Bu önceliklerin her birine yönelik olarak eğitim ve terapi ortamlarında çok sistematik, kapsamlı ve uzun süreli programlar uygulanması gerekebilir. Öte yandan, bu uygulamalar için beklerken ya da bir yandan bu uygulamalar sürerken, anne-babalar ve eğitimciler de neler yapmaları gerektiği konusunda yardıma ihtiyaç duyarlar.

Evde ya da okulda çocuklarla etkileşimde bulunurken belli ilkelere dikkat ederek, çocukla iletişim kurabilme olasılığınızı artırabilirsiniz. Uzmanlar, bu amaçla şu ilkelere dikkat edilmesini önermektedir:

• *İletişimde bulunmayı teşvik edici ortamlar hazırlamak*: İletişime zemin hazırlayacak ve heves yaratacak ortamlar oluşturmaya çalışın. Bu amaçla çocuğun sevdiği oyuncaklardan ya da etkinliklerden yararlanabilirsiniz. Ayrıca, çocuğa farklı nesne ya da etkinlikler arasından seçim yapma fırsatları tanıyın. Kendi seçtiği nesnelere bir şeyler yapmak ya da kendi seçtiği etkinliklerin içinde yer almak, çocuğun iletişim kurma hevesini artırıcı rol oynayacaktır.

• *İletişimde bulunmak için fırsatlar yaratmak*: Herhangi bir durumda çocuğun neye ihtiyacı olabileceğini düşünün ve bu nesneyi çocuğa vermeksizin bir süre bekleyin. Çocuk bu nesneyle ilgili bir iletişim girişiminde

bulduğunda; örneğin, nesneyi aramaya başladığında, “Bunu mu arıyorsun?” ya da “Bunu mu istiyorsun?” gibi bir soru sorun. Sorunuzda nesnenin adını da kullanabilirsiniz. Çocuktan bir onay ifadesi alır almaz, çocuğa nesneyi verin. Örneğin, çocuğa kâğıt verip boyaları vermeyin ya da bardak verip içine suyu koymayın.

- *Gereksiz soru sormamaya gayret etmek:* Sanıldığı gibi aksine, çok soru sormak, dil gelişimini desteklemek için uygun bir yol değildir. Dolayısıyla, çocuklara yalnızca yanıtını gerçekten merak ettiğiniz sorular sorun.

- *Kısa, net ve anlaşılır şekilde konuşmak:* Çocuğa bir şeyler anlatırken, çocuktan bir şeyler isterken ya da çocuğa soru sorarken kısa, net ve anlaşılır bir ifade kullanın; dolaylı ya da soyut ifadelerden özenle kaçının. Ayrıca, isteklerinizi ve sorularınızı birkaç kereden fazla tekrarlamaktan da kaçının. Anlaşılabilirliği artırmak için jest, mimik ve abartılı ses tonundan yararlanın. Çocuktan yapmasını istediğiniz şeyi çocuk yapmadığında, gerektiği kadar yardımla çocuğun bu isteği yerine getirmesini sağlayın. “Hadi, Beni dinle, Buraya bak” gibi sözel uyarılarda bulunmaktan da kaçının. Çünkü bu tür uyarılar hem işe yaramaz, hem de yardım bağımlılığına yol açar.

- *Etkileşim başlatmayı ve etkileşime katılmayı ödüllendirmek:* Çocuğun sözel olan ya da olmayan tüm iletişim girişimlerini mutlaka fark edin ve bir şekilde ödüllendirin. Başla onaylamak, gülümsemek, “çak” yapmak, gıdıklamak vb. uygun ödüller olarak ilk akla gelenlerdir.

- *Çocukla göz kontağı kurmak:* İletişimde bulunurken çocukla göz kontağı kurmaya çalışın. Ancak, bu konuda çok ısrarcı olup da çocuğu tedirgin etmekten de kaçının. Çocuğun bakışlarını yakalamak için çocukla yüz yüze durmaya ve gözlerinizi onun göz hizasına yaklaştırmaya çalışın.

- *Etkileşimi eğlenceli hale getirmek:* Çocukla etkileşirken rahat ve keyifli bir havada olun. Unutmayın ki, hiç kimse bunaltıcı ve stresli bir iş yapmaya can atmaz!

Eğer çocuk seslerle ya da jestlerle bir şeyler iletmek amacıyla girişimde bulunmuyorsa, bu çocukla çalışmaya karşılıklı sıra alma etkinlikleriyle başlayabilirsiniz. Sıra alarak oynanan tüm oyunlar iletişim gelişimine katkıda bulunur. Bu amaçla çocuğun sevdiği top, araba ya da hareket edebilen başka oyuncakları kullanabilirsiniz. Sırayla birbirinize oyuncağı itebilirsiniz ya da sırayla birbirinize topu yuvarlayabilirsiniz.

Örneğin, çocukla aranızda küçük bir mesafe bırakarak yere karşılıklı oturun ve “bir-iki-üç” diye yüksek sesle sayarak topu çocuğa yavaşça yuvarlayın. Gerekirse çocuğun topu tutmasına yardımcı olun. Daha sonra da çocuğun

ellerini topun üzerine, kendi ellerinizi de çocuğun ellerinin üzerine koyun ve yine “bir-iki-üç” diye sayarak çocuğun topu yavaşça size yuvarlamasını sağlayın. Bu çalışmaya her gün birkaç kez yer verebilirsiniz. Çocuk kendiliğinden topu yuvarlar hale geldiğinde, aranızdaki mesafeyi yavaş yavaş artırabilirsiniz. Aynı etkinliği araba vb. başka araçlarla da yapabilirsiniz.

Çocuğun yapmaktan çok hoşlandığı bazı etkinlikleri de iletişim amaçlı kullanabilirsiniz. Örneğin, pek çok otizmlili çocuk trambolinde zıplamak ya da salıncakta sallanmak gibi etkinliklerden büyük keyif alır. Trambolinde çocukla yetişkin yüz yüze durmuş ve el ele tutuşmuş olarak karşılıklı zıplayabilirler. Arada bir yetişkin zıplamayı keserek bekleyebilir. Çocuk devam etme yönünde bir iletişim girişiminde bulunduğu; örneğin, yetişkinle göz kontağı kurduğunda ya da bazı sesler çıkardığında zıplamaya devam edilebilir. Salıncakta sallanma için de benzer bir süreç izlenebilir. Yetişkin çocuğun arkasında değil de karşısında durarak çocuğu salıncakta sallayabilir. Arada bir salıncığı durdurarak çocuktan bir iletişim girişimi gelmesini bekleyebilir. Bu tür çalışmaların çocuğun iletişim becerilerini geliştirmede çok büyük katkıları olacaktır.

Otizmlili çocukların bir bölümü, sözel dil becerilerini edinmekte önemli zorluklar yaşarlar. Bu çocuklara alternatif ve destekleyici iletişim becerileri kazandırmak gerekebilir. Alternatif iletişim, konuşmanın yerini almak üzere bireye kazandırılan işaret dili, resim/fotoğraf vb. iletişim biçimlerine denmektedir. Destekleyici iletişim ise, alternatif iletişim sistemlerinin, sözel iletişimi desteklemek amacıyla ve sözel iletişimin yanı sıra kullanılmasıdır.

Otizmlili çocuklarla en yaygın kullanılan alternatif ve destekleyici iletişim sistemleri, fotoğraf ve resim gibi görsel sistemler ve doğal jestlerdir. Alternatif ve destekleyici iletişim becerileri, örneğin, çocuğun resimlerle iletişim kurmayı öğrenmesi, onun konuşmayı öğrenmesini engellemez, tam tersine destekler. Dolayısıyla, çocuğun iletişiminin resimlerle ya da jestlerle desteklenmesi konusunda kaygılanmaya gerek yoktur. Otizmlili çocuklara yönelik bir alternatif ve destekleyici iletişim sistemi olan PECS ülkemizde de kullanılmaktadır. PECS ile ilgili daha ayrıntılı bilgileri “Otizmde Eğitim, Terapi ve Tedavi Yöntemleri” kitapçığında ve Tohum Otizm Vakfı'nın web sitesinde bulabilirsiniz.

Otizimli
çocuklarda
bağımsızlık,
seçim yapma ve
sosyal etkileşim
becerileri nasıl
geliştirilebilir?

Otizimli çocuklarda bağımsızlık, seçim yapma ve sosyal etkileşim becerileri nasıl geliştirilebilir?

Otizimli çocuklarda sık rastlanan sosyal etkileşim sorunları şunlardır:

- Yalnızlığı yeğlemek
- Arkadaşlık ilişkileri geliştirememek
- Sosyal oyunlara karşı ilgisizlik
- Etkileşim girişimlerini karşılıksız bırakmak
- Başkalarının duygularına karşı duyarsız olmak
- Zevk ve ilgi paylaşımında yetersizlik
- Sosyal ortamların gereklerini yerine getirememek

Yukarıda sıralanan sosyal etkileşim sorunlarıyla başa çıkmak için kazandırılması gereken beceriler ise şöyle sıralanabilir:

- Genellenmiş taklit
- Uzaktan ve genellenmiş yönerge alma
- Yeni karşılaşılan kişilere tepki verme
- Küçük ve büyük gruplara katılma
- Anlaşılır ve genellenmiş konuşma
- Karşılıklı konuşma
- Öykü ve sosyal olayları anlama
- İş birlikçi oyun oynama
- Sosyal oyun oynama
- Arkadaşlık ilişkileri sürdürme
- Grup sohbetlerine katılma
- Sosyal duyarlık gösterme

Görüldüğü gibi, yukarıda sıralanan becerilerin her birini kazandırmak için çok özel ve sistematik eğitime yer vermek gerekecektir. Ayrıca, her otizimli çocuğa bu becerilerin tümünü kazandırmak da mümkün olmayabilecektir.

Sosyal becerilerin öğretimini ve kullanımını desteklemek amacıyla çeşitli görsel desteklerden de yararlanılabilmektedir. Görsel destekler; etkinlik akışını, etkinlik geçişlerini, etkinlikte sıra almayı, beklemeyi, nesnelere ya da etkinlikler arası seçim yapmayı ve meydana gelen beklenmedik değişiklikleri kabullenmeyi kolaylaştırmak için önemlidir. Görsel destek kullanımı, meydana gelebilecek davranış sorunlarını azaltmada ve belli bir sosyal ortamın gerektirdiği davranışları artırmada oldukça etkili olmaktadır.

Her türlü görsel destek kullanımının sistematik bir süreç izlenerek öğretilmesi gerekir. Görsel destekler için çeşitli resimli/fotoğraflı kartlar hazırlanır ve bu kartlar cırt-cırtla bir panoya tutturulur ya da şeffaf ceplerin içine konur. Yetişkin ve çocuk, bir etkinlik bitip de diğeri başlayacağı zaman birlikte görsel plan panosuna gidebilirler ve biten etkinliğin kartını işaretleyebilirler, biten etkinlikler bölümüne geçirebilirler ya da biten etkinlikler cebine koyabilirler. Zamanla çocuk etkinlikler panosunu kendi başına kullanabilir hale gelir. Bu amaçla yanlışsız öğretim tekniklerine başvurulabilir. Aşağıda, bir görsel plan örneği yer almaktadır.

Görsel Plan Örneği: Evde Sabah

Görsel destek uygulamasının özel bir türü olan **etkinlik çizelgesi**, bireyi bir dizi etkinliği yerine getirmeye yönlendiren fotoğraf ya da sözcük setidir. Etkinlik çizelgesi farklı şekillerde olabilir; ancak, henüz okumayı bilmeyen çocuklar için etkinlik çizelgesi, başlangıçta, her sayfasında çocuğu etkinlikle meşgul olmaya ya da ödüllere yönlendiren fotoğraflı ipuçları bulunan üç veya dört halkalı dosyalardır. Çocuklar, etkinlik çizelgesini açmayı, ilk sayfayı çevirmeyi, fotoğrafı işaret etmeyi, resimde belirtilen materyali almayı, etkinliği tamamlamayı, materyali yerine koymayı ve çizelgeye geri dönmeyi öğrenirler. Çocuklar çizelge izlemede ustalaştığında ve okuma becerisini geliştirdiğinde, fotoğraflı ipucu yerine yazılı ipuçlarına tepki vermeyi öğrenirler. Örneğin, çocuk sayfayı çevirir, ipucunu işaret parmağıyla gösterir, ipucunu okur ve yemek odasına gidip masayı hazırlar; masayı hazırladığında etkinlik çizelgesine geri döner. Yazılı ve fotoğraflı etkinlik çizelgeleri, otizmlili bireylere seçim

yapmayı kazandırmak amacıyla da kullanılır. Dikkatli ve sistematik bir öğretim yapıldığında, çocuklar sadece etkinlik çizelgesi izlemeyi değil, aynı zamanda tercih ettikleri etkinlikleri seçmeyi ve seçtikleri etkinlikleri sıraya dizmeyi de öğrenirler.

Günlük etkinliklerimizi yapmak, kaçınılmaz olarak konuşmayı gerektirir. Ancak, sosyal etkileşim, otizmlili bireylerde en önde gelen problemler arasındadır ve öncelikle ele alınması gereken bir konudur. Bu nedenle, ilk etkinlik çizelgesi sosyal etkileşim gerektiren en az bir etkinlik içermelidir. Henüz konuşamayan bir çocuk, havaya fırlatılmak için birilerine yönelmeyi öğrenebilir; birkaç sözcükle konuşabilen bir çocuk ailesini ya da öğretmenini bulup “gıdıklanmak” istediğini ifade ederek etkileşime girmeyi öğrenir; cümle kuran bir çocuk tercih ettiği bir etkinlik hakkında talepte bulunabilir; örnek: “Ben sallanmak istiyorum.” Çocuklar etkinlik çizelgesi izleme becerisini kazandığında, çizelgelerine akran etkileşimi de eklenmelidir.

Etkinlik çizelgesi takip etmeyi elle yönlendirme ile öğretiyoruz. Elle yönlendirmede, elimizle çocuğun elinin üzerinden tutarak, fotoğraflı ya da yazılı ipucunu işaret etmesini, materyalini almasını, etkinliğini tamamlamasını, materyalini kaldırmasını ve çizelgesine geri dönmesini öğretiriz. Elle yönlendirme daima çocuğun arkasından yapılır. Çocuk, çizelge takip etme becerisinde ustalaşmaya başladığında, yetişkin aşamalı yardım kullanarak elle yönlendirme ipucunu geri çeker. Çocuklar çizelge takip etme becerisinin basamaklarını çok az yardımla yapabilir hale geldiğinde, yetişkin uzamsal geri-çekme kullanır; yani, ilk aşamada çocuğun elinin üstüne yapılan hafif dokunuşlar, bir süre sonra, çocuğun elinden bileğine, daha sonra kolunun ön kısmına ya da dirseğine ve son olarak da omzuna ya da arkasına kayar. Ancak, eğer bir hata ortaya çıkarsa, yetişkin bir önceki ipucu yöntemine geri döner (bu durumda aşamalı yardım). Bu ipucuna çocuk birkaç kez doğru tepki gösterene kadar devam edilir. Uzamsal geri çekmeyi gölge olma takip eder. Bu aşamada, ipucunu sunan kişinin elleri çocuğun hareketlerini takip eder ancak ona dokunmaz. İlk başta, yetişkin çocuktan birkaç santimetre uzaklıkta gölge olabilir; ancak, eğer çocuğun tepkileri doğruysa, uzaklık giderek artırılır. Yetişkin gölge olduğunda çocuk hata yapmıyorsa yakınlığı azaltma zamanı gelmiştir. Çok küçük çocuklarda yetişkin aşamalı olarak bir metre uzaklaşır, daha sonra biraz daha uzaklaşır. Bazı çocuklar için ise ipucu sunan kişinin etkinlik alanının öbür köşesinde, kapıda veya görünmeyecek şekilde bir yerde bekleyerek mesafeyi geri çekmesi mümkün olabilir.

Etkinlik çizelgeleri, birçok değişik etkinlik içerdiği (örn., oyuncaklar, sözcük taklidi, banyo yapma ya da yemek yeme); günün farklı zamanlarında kullanıldığı (örn., sabahları giyinirken ya da rakamları öğrenirken); farklı insanlarla çalışırken kullanıldığı (örn., aile ya da öğretmen); farklı ortamlarda kullanıldığı (örn., okulda, evde ya da akrabaların evinde) zaman çok etkili olur.

Etkinlik Çizelgesi Örneği:

Okul Öncesi Dönemdeki Bir Çocuğun İlk Resimli Etkinlik Çizelgesi

- bir yap-boz oyunu
- iç içe geçirilen oyuncak kaplar
- havaya fırlatılmayı isteme
- bir şekil yerleştirme oyunu
- sevilen bir yiyecek

Etkinlik Çizelgesi Örneği:

6-7 Yaşlarındaki Bir Çocuk İçin İlk Etkinlik Çizelgesi

- defterdeki çizgilerin üstünden geçmek
- mıknatıslı bir zemin üstüne harf ve rakamları dizmek
- gıdıklanmayı istemek
- lego bloklarından araba yapmak
- sevilen bir yiyecek

Etkinlik çizelgeleri aynı zamanda çocuklara başkalarıyla konuşma başlatmayı ve sohbet etmeyi öğretmede yardımcı olur. Örneğin, Ozan okuma bildiği için, etkinlik çizelgesinde yazılı bir ipucu vardır. Etkinlik çizelgesindeki ipucunu alır, öğretmenine yaklaşır ve repliğini söyleyerek sohbet başlatır. Yazılı ipucu daha sonra silikleştirilecektir.

Replik silikleştirmeyele öğretim, çocuklara başkalarıyla etkileşime girme, sohbet başlatma ve sürdürme becerilerini öğretmek amacıyla kullanılmaktadır. Ebeveyn ve eğitimciler kendi deneyimlerinden bilirler ki, otizmlili çocukların sözcük dağarcığını geliştirmek, onların sohbet etmelerini garantilemez. Çocuklar, sözcük dağarcıkları gelişmiş olsa bile, ebeveynleriyle okul ve olaylar hakkında konuşmayabilir ya da öğretmenleriyle evdeki etkinlikleriyle ilgili sohbet başlatmayabilirler. Replik silikleştirmeyele öğretim, otizmlili

çocukları ipucu vererek konuşturmak ya da sorularımıza cevap verdimekten daha fazlasını amaçlamaktadır. Amaç onlara bizlerle karşılıklı sohbet etmeyi öğretmektir.

Replikler, otizmli çocukların başkalarıyla sohbet başlatma ya da sürdürmelerine yardımcı olmak amacıyla hazırlanmış yazılı ya da sesli sözcük, ifade ve cümlelerdir. Küçük yaşta bir çocuk için “Hop” sözcüğünün ses kaydı bir replik olarak kullanılırken; dil becerileri daha gelişmiş okul öncesi dönemindeki bir çocuk için ise “Arabaları seviyorum” ya da “İtfaiye arabası kırmızı” gibi cümleler replik olarak kullanılabilir. “Perşembe günleri yüzmeye gidiyorum” ve “Akın Bey benim yüzme hocam” gibi yazılı replikler 10 yaşındaki bir çocuk için, “Tıraş olmayı öğreniyorum” ergenlik çağındaki bir çocuk için ve “Otelde çalışıyorum” cümlesinin sesli repliği ise okumayı bilmeyen bir yetişkin için kullanılabilir.

Sesli replikler bir ses kayıt cihazı aracılığıyla kaydedilip kullanılmaktadır. Tohum Otizm Vakfı'nın okulunda bu amaçla manyetik kartlar kullanılmaktadır. Replikler manyetik kartlara kaydedilip, Dil Uzmanı (Language Master) aındaki kart okuyuculara okutularak kullanılmaktadır. Çocuklar, repliklerin önceden kayıt edildiği kartları, kart okuyucunun üzerindeki aralığa yerleştirir, kart otomatik olarak sağdan sola doğru geçer ve makine repliği okur.

Etkinlik çizelgesi takip etmeyi öğrenmiş olan bir çocuk, üzerine ilgili fotoğrafların yerleştirildiği manyetik kartları çizelgesinin içinden alıp kullanır. Örneğin, “sarıl” repliği manyetik karta kaydedilmiş ve öğretmenin kendisine sarıldığını gösteren fotoğrafla birlikte çizelgeye yerleştirilmiştir. Çocuk etkinlik çizelgesinin diğer bir sayfasına geçer, resme işaret eder, kartla birlikte ilgili fotoğrafı alır ve repliği dinlemek için kartı kart okuyucudan geçirir ve yanında oturan öğretmene gider, repliği olan “sarıl” sözcüğünü söyler ve öğretmeni ona sarılır.

Aynı durumda henüz konuşmayı öğrenmemiş olan çocuklar ise öğretmenlerine yaklaşır, sarılabilirler. Sözel olarak ifade edemeseler bile başka birine yönelmeleri etkileşim kurmaları açısından çok önemlidir.

Okumayı bilen çocuklar için, okuma becerilerinin düzeyine göre replikler seçilmektedir. Çocuğun okuma becerileri geliştiğinde, yazılı replikler “top” gibi tek bir sözcüklü replikten 2, 3, 4, 5 sözcüklü repliklere dönüşmektedir. Daha sonra yazılı replik olarak daha karmaşık cümleler ve sorular kullanılmaktadır.

Replik silikleştirmeye öğretim, her düzeyde gelişim yetersizliğine sahip olan ve okumayı bilen ya da bilmeyen tüm çocuklar için yararlıdır. Önemli olan, repliklerin her bireyin dil becerileri, bireysel ilgi ve istekleri, aile bireyleri

ve arkadaşlarıyla ilgili konular göz önünde bulundurularak bireyselleştirilerek hazırlanmasıdır.

Etkinlik çizelgesi ve replik silikleştirmeyle öğretim yöntemleriyle ilgili daha ayrıntılı bilgi edinmek isterseniz Tohum Otizm Vakfı tarafından Türkçe'ye kazandırılan şu kaynaklara ulaşabilirsiniz:

McClannahan, L.E., ve Krantz, P.J. (2010). **Otizmlı çocukların eğitiminde etkinlik çizelgelerinin kullanımı:** Bağımsızlık, seçim ve sosyal etkileşim. İstanbul: **Sistem Yayıncılık.**

McClannahan, L.E., ve Krantz, P.J. (2010). **Otizmlı çocuklara konuşma becerilerinin öğretimi:** Replikler ve replik silikleştirme. İstanbul: **Sistem Yayıncılık**

Sosyal becerileri geliştirmek amacıyla kullanılacak bir başka teknik de **sosyal öykü** uygulamasıdır. Sosyal öykü uygulaması, ileri derecede otistik özellik göstermeyen çocuklarla yürütülen bilişsel bir uygulamadır. Öğretmenler ya da anne-babalar tarafından, çocuğun davranış sorunu yaşadığı sosyal ortamlara yönelik olarak çocuğun bireysel özelliklerine uygun kısa öyküler yazılır. Bu öyküler resimler ve karikatürlerle görselleştirilir. Hazırlanan öyküler gün içinde ya da gereken durumlarda çocukla birlikte okunur. Örneğin, çocuk sorun yaşayabileceği bir ortama girmeden önce o ortamlarla ilgili yazılmış olan öykü okunarak neler olup biteceği çocuğa anımsatılabilir. Bireysel öykülerin yanı sıra, gruba yönelik öykü hazırlamak ve tüm grupla öyküyü okumak da olasıdır. Aşağıda, bir sosyal öykü örneği yer almaktadır.

Sosyal Öykü Örneği: Okul Tahliyesi Tatbikatı

- Hemen her gün okula giderim.
- Eğer okulda yangın çıkması gibi acil bir durum olursa, okulu özel bir yöntemle boşaltmamız gerekir.
- Bu yöntemle “tahliye” denir.
- Öğrenciler her yıl tahliye alıştırması yaparlar.
- Bu yıl benim tahliye alıştırma.....tarihinde yapılacak.
- Büyük bir olasılıkla okulu arka kapıdan terk etmem gerekecek.

**Kaynaştırma
eğitimi alan
otizimli
öğrencilere nasıl
destek
olunabilir?**

Kaynaştırma eğitimi alan otizmlı öğrencilere nasıl destek olunabilir?

Kaynaştırma, özel eğitim gerektiren bir öğrencinin diğer öğrencilerle birlikte okul öncesi, ilköğretim ya da ortaöğretim kurumlarında eğitim almasıdır. Kaynaştırmanın, her bireyin eşit olduğu görüşünden hareketle, insan haklarına dayalı sağlam bir temeli vardır. Ayrıca, kaynaştırma konusunda yapılan bilimsel araştırmalar da kaynaştırmanın gerek özel eğitim gerektiren öğrencilere, gerekse diğer öğrencilere pek çok yararı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, kaynaştırma, hem insan haklarına uygun eğitim hizmetlerini sağlamaya yönelik bir amaç olarak, hem de çocukların gelişimine yönelik bir araç olarak düşünülebilir. Ancak, ileri derecede otistik özellik gösteren çocukların, belli bir süre otizme özgü eğitim aldıktan sonra kaynaştırılmaları daha başarılı sonuçlar alınmasını sağlamaktadır. Ayrıca, otizmlı öğrencilerin küçük bir bölümü kaynaştırma ortamlarından hiç yararlanmayabilmektedir.

Kaynaştırma yoluyla eğitim uygulanan sınıfta ve okulda mutlaka özel eğitim destek hizmetleri sağlanmalıdır. Özel eğitim destek hizmetleri, kaynaştırma yoluyla eğitim alan öğrencinin ve diğer öğrencilerin başarılarını artırmak amacıyla öğretmenlere, okulun diğer personeline, öğrencilere ve ailelere sağlanan ek hizmetlerin tümüdür. Özel eğitim destek hizmetleri, özel eğitim öğretmenleri ile özel eğitime ilişkin bilgi ve deneyim sahibi rehber öğretmenler tarafından sağlanabilir. Ayrıca, otizmlı çocukların bazıları için sürekli olarak sınıfta yardımcı öğretmen (gölge öğretmen) bulunması gerekebilir.

Kaynaştırma yoluyla eğitim, ancak ve ancak, herkes üzerine düşen görevi yaptığı zaman başarıya ulaşır. Kaynaştırmayla ilgili sorumluluğu olanlar şöyle sıralanabilir: Milli Eğitim Bakanlığı'nın ilgili birimleri, yerel eğitim yönetimleri, rehberlik ve araştırma merkezleri, okul müdürleri, genel eğitim öğretmenleri, özel eğitim öğretmenleri, destek hizmet personeli, tüm öğrenciler, tüm öğrencilerin aileleri ve okulun içinde bulunduğu yakın çevrenin sakinleri.

Kaynaştırma yoluyla eğitimin başarılı olması için yukarıda belirtilen tarafların şu çalışmaları sergilemeleri gerekir:

- Öğretmenler ve diğer uzmanlar için yoğun hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim
- Sınıfta ve okulda iş birliği ve ekip çalışması düzeni
- Öğrencilerin kaynaştırma yoluyla eğitime hazırlanması
- Ailelerin kaynaştırma yoluyla eğitim hazırlanması

- Öğretim programlarında uyarlama ve bireyselleştirme
- Fiziksel düzenleme ve ek personel
- Tüm öğrencilerin, yaşamlarında kendilerine gerekecek bilgi ve becerilerle donatılmaları
- Tüm öğrencilerin performanslarının sürekli olarak ve sınıf içi çalışmalara dayalı olarak değerlendirilmesi
- Tüm öğrencilerin, öğretim programı dışındaki etkinliklerde de yer alması

Öyleyse, kaynaştırmanın ne olmadığını da anlamakta büyük yarar vardır. Kaynaştırma, özel eğitim gerektiren öğrencilerin normal sınıflara bırakılması uygulaması değildir. Kaynaştırma, özel eğitim masraflarını ya da özel eğitime ihtiyacı azaltmaya yönelik bir girişim de değildir.

Yukarıda da belirtildiği gibi, otizmlili öğrencilerin, özellikle de ileri düzeyde otistik özellikler gösterenlerin, kaynaştırma öncesinde belli bir süre bire bir eğitim almaları, kaynaştırmaya hazır hale geldiklerinde ise giderek artan sürelerle kaynaştırılmaları önerilebilir. Ayrıca, kaynaştırmanın başında yoğun destek hizmet sağlanması da gerekmektedir. Sağlanan destek hizmetin yoğunluğu giderek azaltılabilmekte, hatta bu hizmet zaman içinde tümüyle kaldırılabilmektedir.

Otizmlili öğrencilerin kaynaştırma ortamlarında başarılı olma olasılıklarını artırmak için öğretmenlerine şunlar önerilebilir:

- *Duyusal düzenlemeler:* Otizmlili öğrencilerin çoğu belli uyaranlara (örneğin seslere, kokulara vb.) aşırı duyarlık gösterirler. Öğrencinin hangi uyaranlara karşı aşırı duyarlı olduğu belirlenerek okulda böyle durumların ortaya çıkma olasılığını azaltmak için gerekli önlemler alınmalıdır.

- *Görsel planlar:* Görsel plan kullanımı, öğrencinin gün içindeki rutin geçişlerinde sorun yaşama olasılığını azaltacaktır. Bu amaçla hazırlanacak görsel planda, rutinler ve rutin dışı tüm etkinlikler yazı ya da resimlerle gösterilmelidir. Gün başında ve etkinlik geçişlerinde öğrenciye görsel plan üzerinde bilgi verilmelidir. Öğrenci, öğretmen “planını kontrol et” kartını kendisine verdiğinde gidip görsel planına bakabilir ya da öğrenci ile öğretmen her etkinlik geçişinde görsel plan panosuna birlikte gidebilir. Ayrıca, tamamlanan etkinlikler bir şekilde belirtilerek öğrencinin görsel planı izlemesi kolaylaştırılabilir. Örneğin, tamamlanan etkinliğin kartı ters çevrilebilir, soldan sağa geçirilebilir ya da işaretlenebilir.

- *Yönerge ve sorular:* Bir yönerge vermeden ya da soru sormadan önce mutlaka öğrencinin dikkati çekilmelidir. Ayrıca, uzun ve karmaşık yönerge ve sorulardan önemle kaçınılmalıdır. Yönerge ve soru net bir ses tonuyla

bir kez, en fazla iki kez iletilmelidir. Gerektiğinde sözel yönerge ve sorular, resim ya da jest gibi görsellerle destekli sunulmalıdır. Öğrenciden beklenen tepki gelmediğinde, görsel ya da fiziksel yardımla öğrencinin uygun tepkide bulunmasına yardımcı olunmalıdır. Yardımla da olsa öğrencinin doğru tepkileri pekiştirilmelidir; ancak, yardımsız tepkileri her zaman için daha fazla pekiştireçle sonuçlanmalıdır. Sözel olarak kendini ifade etmede zorlanan öğrencilerin alternatif ve destekleyici iletişim biçimlerini kullanmalarına olanak tanınmalıdır.

• *Yardımcı öğretmen:* Bazı öğrenciler kaynaştırma ortamlarında tüm gün ya da belli etkinlikler sırasında yardımcıya gereksinim duyarlar. Örneğin, yardımcı öğretmen beden eğitimi dersinde ya da sanat çalışması sırasında öğrencinin arkasında durarak gerektiğinde fiziksel yardım sunabilir.

Öğrenmeyi ve davranış yönetimini kolaylaştırmak için, bu kitapçığın önceki bölümlerinde yer alan önerilerden yararlanılabilir. Ayrıca, kaynaştırmayla ilgili daha fazla bilgi sahibi olmak için yararlanılabilecek kaynaklar şunlardır:

Batu, S. (Editör) (2012). *Özel gereksinimli çocukların kaynaştırılması*. Ankara: Vize Yayıncılık.

Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2005). *Kaynaştırma*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Diken, İ.H. (Editör) (2010). *İlköğretimde kaynaştırma*. Ankara: Pegem Akademi.

Girli, A. (2007). *Otizm ve kaynaştırma eğitimi*. İzmir: Işık Özel Eğitim Yayınları.

Sucuoğlu, B. (2006). *Etkili kaynaştırma uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.

Sucuoğlu, B. ve Kargın, T. (2006). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları*. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Acil durumlarda neler yapılabilir?

Acil durumlarda neler yapılabilir?

Otizimli çocuklar sıklıkla kendileri ya da çevreleri üzerinde risk yaratan durumlara neden olabilmektedir. Acil bir durumun ortaya çıkmasını önlemek ilk yapılması gereken iştir. Bu amaçla evde ve okulda fiziksel düzenlemelerle ilgili olarak şu hususlara dikkat edilmelidir:

- Otizimli bireyler arasında başını alıp gitme sık rastlanan bir durumdur. Onların evde, okulda ya da markette bir anda ortadan kaybolma olasılığını azaltmak için kapı emniyeti, alarm sistemi vb. bütün önlemler alınmalıdır.
- Otizimli çocuklar bazen kendilerine ve başkalarına zarar verici davranışlar gösterebilirler. Böyle bir durumda kendilerinin ve çevrelerindeki insanların yaralanma olasılıklarını azaltmak için camdan ya da başka bir kırılabilir materyalden yapılmış mobilyalardan, sivri ve keskin cisimlerden, pencere ve kapı camlarından korumak gerekir.
- Çocuğun ulaşabileceği yerlerde deterjan gibi zehirli maddeler ile bıçak gibi tehlikeli eşyalar bulundurulmamalıdır. Ayrıca, çocuğun açmaması gereken dolap ve çekmecelere emniyet aparatları takılmalıdır. Elektrik, su ve gazla ilgili gereken tüm önlemler alınmalıdır.

Tüm önlemlere rağmen çocuğunuzun kaybolması gibi bir durumla karşılaştığınızda, çocuğunuzun aranmasını ve bulunmasını kolaylaştırmak için şu önerilerden yararlanabilirsiniz. Gerektiğinde fotokopiyle çoğaltılabilecek özellikte bir belge hazırlayın. Bu belgede çocuğunuzun yakın tarihli bir fotoğrafına, çocuğunuzun özelliklerine (*adı, yaşı, fiziksel görünümü, davranış özellikleri, korkuları, nasıl iletişim kurduğu, nelerden hoşlandığı vb.*) ve kendi ad, adres ve telefon bilgilerinize yer verin. Bu belgenin birer örneğini sürekli olarak evinizde, çantanızda, aile üyelerinizde ve güvendiğiniz komşularınızda bulundurun.

Çocuğunuzu bulan kişilerin size ulaşmalarını kolaylaştırmak için; özellikle çocuğunuz konuşmayan bir otizmiyse, bileğinde ya da boynunda otizimli olduğunu, konuşmadığını ve sizin iletişim bilgilerinizi gösteren bir künne taşımalarını sağlayın.

Otizimli bireylerin pek çoğu su gördüklerinde dayanamazlar ve hemen içine dalmak isterler. Karşısına çıkan havuza ya da denize atlayıvermek, otizimli bireyler arasında sık rastlanan bir durumdur. Bu nedenle, her otizimli bireyin yüzme öğrenmesinde büyük yarar vardır. Ayrıca, otizimli bireylerin pek çoğu bir spor olarak yüzmeyi büyük bir keyif ve başarıyla yapabilir.

Otizimli çocuklar
için hangi
kurumlara
başvurulabilir?

Otizimli çocuklar için hangi kurumlara başvurulabilir?

Tohum Otizm Vakfı

Beş yılı aşkın süredir eğitim ve sağlık alanındaki çalışmalarını büyük bir titizlikle sürdüren Tohum Otizm Vakfı'nın sunduğu hizmetler dört ana grupta toplanabilir:

- A. Eğitim Alanında Verilen Hizmetler
- B. Sağlık Alanında Verilen Hizmetler
- C. Vakıfta Yürütülen Hizmetler
- D. Özel Tohum Vakfı Özel Eğitim Okulu

Bu hizmetlerin her biri aşağıda kısaca açıklanmaktadır.

A. Eğitim Alanında Verilen Hizmetler: Tohum Otizm Vakfı, Milli Eğitim Bakanlığı'yla birlikte düzenlediği eğitim programlarıyla, öğretmen eğitimine önemli katkılarda bulunmaktadır. 2010 yılı sonuna kadar yürütülen çalışmalarla 2000'in üzerinde öğretmenin otizm alanında çeşitli hizmet içi eğitim hizmetlerinden yararlanması sağlanmıştır. Tohum Otizm Vakfı üniversite öğrencilerine de gözlem ve staj olanağı sağlamaktadır.

B. Sağlık Alanında Verilen Hizmetler: Avrupa Birliğinden alınan fonla ve Sağlık Bakanlığı ile yapılan işbirliğiyle yürütülen Tarama Projesi'nde 1250 sağlık personeline eğitim verilerek beş pilot ilde (*İzmir, Bursa, Adana, Kocaeli ve Gaziantep*) 46.000 çocuk otizm taramasından geçirilmiştir.

C. Vakıfta Yürütülen Hizmetler: Tohum Otizm Vakfında otizmle ilişkili olarak değerlendirme, dil-konuşma terapisi ve eğitim hizmetleri sunulmaktadır. Bugüne kadar 400'e yakın çocuğa değerlendirme hizmeti sunulmuştur. Duyusal terapi hizmetlerinden yararlanan çocuk sayısı 500'ün üzerinde; dil-konuşma terapisinden yararlanan çocuk sayısı ise 150'nin üzerindedir. Belirtilen hizmetlere ek olarak, Tohum Otizm Vakfı'nın 500'ün üzerinde kaynaktan oluşan bir kütüphanesi bulunmaktadır.

D. Özel Tohum Vakfı Özel Eğitim Okulu: Özel Tohum Vakfı Özel Eğitim Okulu'nda kurs ve okul programları yürütülmektedir. Bu programlardan bugüne kadar 500'ün üzerinde çocuk yararlanmıştır. Bu çocukların önemli bir bölümüne eğitim bursu sağlanmıştır. Yürütülen kurs ve okul programlarında

ABD’de bulunan PCDD’den (Princeton Child Development Institute) alınan uygulamalı davranış analizine dayalı müfredat ve öğretim yöntemleri uygulanmaktadır. Tohum’da yürütülen eğitim programlarını benzer programlardan ayıran özellikler şunlardır:

- Bilimsel dayanaklı farklı öğretim yöntemlerini ülkemize getiren ve ilk uygulayan program olması
- Toplum temelli davranışların öğretimine odaklanması
- Bire-bir ve grup eğitiminde gün boyunca her çocuğa bir eğitmen sağlanması
- Çeşitli akademik ve gelişimsel alanları kapsayan çok zengin bir müfredat izlenmesi
- İletişim ve sosyal etkileşim alanlarına büyük ağırlık verilmesi
- Eğitim programlarının her çocuk için bireyselleştirilmesi
- Her çocuğun ailesine, eve ve kuruma-dayalı yoğunlaştırılmış aile eğitimi verilmesi

Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı kurumlar: Milli, Eğitim Bakanlığı’nın web sitesinden Otistik Çocuklar Eğitim Merkezleri, Rehberlik ve Araştırma Merkezleri iletişim bilgilerine ulaşabilirsiniz.

www.meb.gov.tr
http://orgm.meb.gov.tr

Bu kitapçık, Milli Eğitim Bakanlığı ve Tohum Otizm Vakfı iş birliğiyle hazırlanmış olan **“Otizm Eğitim Kiti”**nin tamamlayıcısıdır. Otizm Eğitim Kiti’nde; Otizm El Kitabı, Eğitim Hakkı El Kitabı, “Kimlere Danışabilirim?” başlıklı bir doküman, “Otizmlili Bir Çocuğun Ağzından Otizm” başlıklı bir doküman ve Uzmanların Ağzından Otizm CD’si yer almaktadır.

Tohum Otizm Vakfı tarafından hazırlanan ikinci kitapçık olan “Otizmde Eğitim, Terapi ve Tedavi Yöntemleri” kitapçığında, otizmlili çocuk ailesi olarak yaşanan zorluklar açıklanmakta ve bu zorlukları aşmak için pratik ve etkili öneriler sunulmaktadır. Otizmlili çocuk anne-babalarına ve otizmlili çocuklara hizmet veren tüm eğitmen ve uzmanlara, birbirini tamamlayıcı özellikte olan bu kitapçıkları birlikte okumalarını öneririz.

Yukarıda sıralanan hizmetlerle ilgili olarak ya da otizmle ilişkili her konuda Tohum Otizm Vakfı’na başvurabilirsiniz. Vakfın iletişim bilgileri:

www.tohumotizm.org.tr
info@tohumotizm.org.tr
Tel: 0212 248 9430
Faks: 0212 248 9436

Otizm Platformu

Otizm Platformu Türkiye'deki otizimli bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata tam katılımlarının sağlanması amacıyla bu alanda çalışan 16 sivil toplum kuruluşunun oluşturduğu bir platformdur. Platformu oluşturan kuruluşlar ağırlıklı olarak otizmden birinci derecede etkilenen aile bireylerinden oluşmaktadır. Otizm Platformu, otizmle ilgili toplumsal bilinçlendirme ve yapılandırma çalışmalarında lobi faaliyetleri ve iletişim çalışmaları gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Platforma üye dernek ve vakıflar şunlardır:

- **ANOBDER:** Ankara Otistik Bireyler Derneği, Ankara
- **ANTOBDER:**Antalya Otistik Bireyler Spor Kulübü Derneği, Antalya
- **AsperDER:** Asperger Sendromu ve Otizmle Hayat Derneği, İstanbul
- **BOÇED:** Bursa Otistik Çocuklar Eğitim ve Dayanışma Derneği, Bursa
- **İLGİ:** Otistik Çocukları Koruma Derneği, Ankara
- **KOÇDER:** Kocaeli Otistik Çocuklar Derneği, Kocaeli
- **KOÇAYDER:** Konya Otistik Çocuklar ve Aileleri Yardımlaşma Derneği, Konya
- **OÇEYDER:** Otistik Çocukları Eğitim ve Yaşatma Derneği, Edirne
- **ODER:** Otistik Çocukları Koruma ve Yönlendirme Derneği, İzmir
- **OMAD:** Otizmle Mücadele Eden Aileler Derneği, İstanbul
- **Otistikler Derneği, İstanbul**
- **OYAD:** Otistik Çocuklarla Yaşam Derneği, İstanbul
- **OZDER:** Otistik ve Zihinsel Engelli Çocuklar Derneği, İzmir
- **ROMED:** Rize Otizmle Mücadele ve Eğitim Derneği, Rize
- **SAOBDER:** Emiralem Sabahat Akşiray Otistik Bireyler Destekleme Derneği, İzmir
- **SOYDER:** Sakarya Otizmle Yaşam Derneği, Sakarya
- **TOÇOKDER:** Tekirdağ Otistik Çocukları Koruma Derneği, Tekirdağ
- **TODEV:** Türkiye Otistiklere Destek ve Eğitim Vakfı, İstanbul
- **TOHUM OTİZM VAKFI:** Tohum Türkiye Otizm Erken Tanı ve Eğitim Vakfı, İstanbul

Otizm Platformuyla ilgili daha fazla bilgiye ulaşmak için web sitelerini ziyaret edebilirsiniz: <http://www.otizmplatformu.org>

Üniversitelere Bağlı Kurumlar

Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü, Eskişehir:

Telefon: 0222 335 29 14

İnternet: <http://eae.anadolu.edu.tr>

Anadolu Üniversitesi Engelliler Araştırma Enstitüsü 1993 yılında bu alandaki ilk enstitü olarak kurulmuştur ve halen Türkiye’de bu alanda faaliyet gösteren tek enstitüdür. Enstitüde gelişimsel yetersizlik ve otizm alanında araştırmalar yürütülmekte ve hizmetler sunulmaktadır. Ayrıca, Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi lisans ve lisansüstü öğrencilerine uygulama olanağı sağlanmaktadır.

Enstitüde otizmli çocuklara ve ailelerine yönelik sunulan hizmetler iki grupta toplanmaktadır. Otizmli çocukların eğitsel olarak değerlendirilmesi ve bu konuda ailelere sunulan danışmanlık hizmetleri birinci grup hizmetlerdir. Danışmanlık hizmetleri davranış sorunları, günlük yaşama uyum ve akademik konularda yürütülmektedir. Danışmanlık hizmetleri, başvuran ailenin talebi doğrultusunda bir kerelik olabildiği gibi, belli aralıklarla da olabilmektedir. İkinci grup hizmetler ise, otizmli çocuklara sunulan öğretim etkinlikleridir. Bu etkinlikler çocuğun performansına bağlı olarak bireysel ve grup öğretimi biçiminde yürütülmektedir.

Enstitüde yürütülen öğretim çalışmalarında uygulamalı davranış analizi ilkeleri esas alınmaktadır. Bu ilkeler doğrultusunda yanlışsız öğretim, etkinlik temelli öğretim, toplum temelli öğretim vb. öğretim yöntemleri kullanılmaktadır. Grup öğretimi hafta içi her gün 9:30-12:30 arasında sunulmaktadır. Bireysel eğitim alan çocuklar ise haftada ortalama iki saat hizmet almaktadır. Otizmli çocuklara yönelik bireysel eğitim hizmetlerinden biri de OÇİDEP (*Otistik Çocuklar İçin Davranışsal Eğitim Programı*) uygulamasıdır. OÇİDEP uygulaması hafta içi her gün, haftada toplam 20 saat olarak sunulmaktadır. Ayrıca, hem bireysel hem de grup eğitiminde iletişim becerilerini kazandırmaya yönelik PECS uygulamaları yürütülmektedir.

Anadolu Üniversitesi Dil ve Konuşma Bozuklukları Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (DİLKOM), Eskişehir

Telefon: 0222 335 05 80

İnternet: www.dilkom.anadolu.edu.tr

1999 yılında kurulan Anadolu Üniversitesi Dil ve Konuşma Bozuklukları Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (DİLKOM), Türkiye’de iletişim-dil-konuşma bozukluğu olan çocuk ve yetişkin bireylere toplum hizmeti sağlamada kaliteli ve etkili eğitim olanakları sunarak dil ve konuşma terapisi mesleğinin kurumsallaşması görevini üstlenen özgün bir araştırma merkezidir. DİLKOM’un kurulması ile birlikte Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü bünyesinde Dil ve Konuşma Terapistliği Anabilim Dalı kurulmuş; 2000 yılında yüksek lisans, 2004 yılında da doktora programları başlatılmıştır. Merkezin temel amaçlarından biri de araştırma yapmaktır. Ayrıca, dil ve konuşma bozuklukları alanında çeşitli çalıştay, seminer ve kongreler düzenlenmektedir.

DİLKOM’da topluma yönelik yürütülen hizmetlerde her yaştan bireye değerlendirme, terapi ve eğitim verme önceliklidir. Değerlendirmeler; davranışsal, nesnel ve/veya öznel yöntemler kullanılarak kapsamlı şekilde yapılmaktadır. Her birey için tıbbi değerlendirme önkoşul olarak istenmektedir. Merkezde bireyler dil, konuşma ve işitme sorunları bakımından değerlendirilip, planlanmış haftalık terapi programlarına alınırlar. Terapi hizmetleri bireysel özelliklere uygun olarak planlanmakta, bireysel ve küçük gruplar halinde yürütülmektedir. Bu süreçte aile dayanışması, işbirliği ve eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. DİLKOM’da Fonyatri, Kekemelik, Afazi, Gecikmiş Dil ve İşitme olmak üzere beş ana birim faaliyeti bulunmaktadır. Gecikmiş dil biriminde yaygın gelişimsel yetersizlik, otizm riski taşıyan erken bebeklik ve okulöncesi çocuklarına yönelik oyun grupları ve özgül dil bozukluğu olanlara hizmet verilmektedir. Otistik özellikli çocuklara dil ve konuşma terapisi hizmeti başka bir kurumdan aldıkları özel eğitime ek destek terapi olarak sürdürülmektedir.

Ankara Üniversitesi Otistik Çocuklar Tanı, Tedavi, Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ankara:

Telefon: 0312 595 66 54

Ankara Üniversitesi Otistik Çocuklar Tanı, Tedavi, Uygulama ve Araştırma Merkezi 1989 yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı öğretim üyelerinin girişimleriyle Prof. Dr. Mualla Öztürk anısına kurulmuş ve 1991 yılında faaliyete geçmiştir. Merkezin temel amaçlarından biri, otistik ve zihinsel özürlü çocukların muayene ve değerlendirmesini yapmak, tanı konan çocukların tedavilerinin yapılmasını ve eğitimlerinin düzenlenmesini sağlamaktır. Merkezin diğer bir amacı ise, bu çocukları değerlendirecek, tedavi edecek ve eğitimine katkıda bulunacak elemanları yetiştirmek için diğer fakülte ve kuruluşların ilgili bölümlerine uygulama ve eğitim alanı temin etmektir. Merkezin görevleri arasında; konferans, panel, sempozyum ve benzeri bilimsel toplantılar düzenlemek, ilgilileri ve halkı bilinçlendirmek, ayrıca konuyla ilgili araştırmalar yapmak da vardır. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı'nın öğretim üye ve elemanları aynı zamanda Merkezin de elemanlarıdır. Merkezin ayrı bir binası vardır.

Merkezde bir yıl içinde yaygın gelişimsel bozukluk kapsamında yaklaşık 100 yeni çocuğa tanı konmaktadır. YGB kapsamında değerlendirilen çocukların yaklaşık üçte ikisi 4 yaş altındaki çocuklardan oluşmaktadır. Merkez, ülkemizde otizm ve benzeri durumları değerlendirmek amacıyla kurulmuş ilk ve tek merkezdir. Ayrıca, otizm ve benzeri durumu olan çocuklarla ilgili standart değerlendirme yapılan, konuya yönelik veri bankası olma özelliği taşıyan bir kuruluştur. Bu sayede, ülkemizde otizm ve benzeri durumlarla ilgili öncü araştırmalar yapılmıştır ve yeni araştırmalar sürdürülmektedir.

Ankara Üniversitesi Özel Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi, Ankara:

Telefon: 0312 363 33 50 / 7303 3004

İnternet: <http://oeaum.ankara.edu.tr>

Özel Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi (ÖZEAUM), çeşitli engel gruplarında bulunan çocuk ve ailelerine yönelik özel eğitim destek hizmetlerinin yürütüldüğü bir merkezdir. Merkez 1980 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi bünyesinde Özel Eğitim Bölümü'ne bağlı olarak bölüm öğretim elemanları tarafından Özel Eğitim Birimi adıyla kurulmuş ve 2004 yılından itibaren merkeze dönüştürülerek özel eğitim destek hizmetlerini sürdürmüştür. ÖZEAUM'un kuruluş amaçları farklı özelliklere sahip çocuklara ve ailelerine özel eğitim destek hizmetleri sağlamak ve Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi'nin ilgili bölümlerindeki lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine özel eğitim alanında gözlem ve uygulama ortamı oluşturmaktır.

Otistik çocukların sayısının giderek arttığı günümüzde, Merkez bu grupta yer alan çocuk ve bu çocukların ailelerine yönelik hizmetlerini artırmıştır. Merkeze otizm tanısıyla başvuran çocuk aileleri Küçük Adımlar Erken Eğitim Programı'na katılmaktadırlar. Bu program gelişimsel geriliği olan 0-4 yaş arası çocukların ev ortamında aileleri tarafından desteklenmelerini hedef alan kapsamlı bir aile programıdır. Bu süreçte sorumlu Merkez uzmanı çocuğun gelişimsel değerlendirmesini yapmakta, aileye çocuğa ev ortamında beceri kazandırmaya ilişkin öğretim yapmakta ve çocuğun gelişimsel düzeyini belirli aralıklarla değerlendirerek aileye geribildirim sağlamaktadır. Otistik çocuklar, gereksinimleri doğrultusunda dil gelişimi alanında da destek hizmet almaktadırlar. Çocuğun dil gelişiminin desteklenmesi gereken durumlarda, bu çocuklar ve ailelerine dil ve konuşma alanında uzman Özel Eğitim Bölümü öğretim üyeleri tarafından bireysel eğitim ve danışmanlık hizmetleri sağlanmaktadır. Otistik çocuklara ve ailelerine ayrıca okul öncesi ve ilköğretim çağında kaynaştırma programlarından yararlanmalarına ilişkin de danışmanlık hizmetleri verilmektedir.

Trakya Üniversitesi Armağan Dönertaş Engelli Çocuklar Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi, Edirne:

Telefon: 0284 235 31 93

İnternet: <http://www.trakya.edu.tr/Merkezler/zihnehareket/index.htm>

Trakya Üniversitesi Armağan Dönertaş Engelli Çocuklar Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nin ilk çalışmaları, 1989 yılında Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Çocuk Polikliniği'nde başlamıştır. 1994 yılında Trakya Üniversitesi'ne bağlı ayrı bir birim olarak Trakya Üniversitesi Zihin ve Hareket Özürlü Çocuklar İçin Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi adı altında resmen kurulmuştur. Edirneli hayırsever Sayın Erdoğan Dönertaş'ın desteğiyle 1997 yılında Merkeze ayrı bir bina tahsis edilmiştir. Böylece Merkez daha geniş bir mekânda ve daha geniş bir ekiple çalışmalarını sürdürmeye başlamıştır. Sayın Erdoğan Dönertaş'ın kardeşinin adını yaşatmak üzere Merkez "Armağan Dönertaş Engelli Çocuklar Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi" adını almıştır.

Şu anda Merkez Trakya bölgesine eğitim ve rehabilitasyon hizmeti vermektedir. 2008-2009 öğretim yılında Merkeze kayıtlı yaklaşık 60 otizmli çocuk bulunmaktadır. Özellikle otizmli çocuklar için uygulanan programlar erken müdahale, PECS, duyuşsal bütünleştirme, temel hareket eğitimi, yüzme, sanat eğitimi, bireysel ve grup eğitimi programları ile ve aile eğitimi programlarını içermektedir.

Kaynakça

- Autism Speaks (2008). **How can I keep my child safe?** NY: Autism Speaks.
- Autism Speaks (2008). **School community tool kit.** NY: Autism Speaks.
- Batu, S. (Editör) (2012).**Özel gereksinimli çocukların kaynaştırılması**
Ankara: **Vize Yayıncılık.**
- Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (2005). **Kaynaştırma.** Ankara: Kök Yayıncılık.
- British Columbia Ministry of Education (2000). **Teaching students with autism: A resource guide for schools.** Kanada.
- Danya ve OAR (2004). **Life journey through autism: An educator's guide.**
Arlington, VA: Organization for Autism Research.
- Dickinson, P. ve Hannah, L. (1998). **It can get beter: A guide for parents and caregivers.** İngiltere: National ASutistic Society.
- Diken, İ.H. (2010). **İlköğretimde kaynaştırma.** Ankara:Pegem Akademi.
- Easter Upper Peninsula Autism Grant Team (2005). **Visual supports for students with autism**
[www1.cenmi.org/mits/downloads/tutorials/VisualSupports.pps].
- Girli, A. (2007). **Otizm ve kaynaştırma eğitimi.** İzmir: Işık Özel Eğitim Yayınları.
- Kırcaali-İftar, G. (2003). **Otistik özellik gösteren bireylere iletişim becerilerinin kazandırılması.** İstanbul: Ya-Pa Yayınları.
- Kırcaali-İftar, G. (2007). **Otizm spektrum bozukluğu.** İstanbul: Daktylos Yayınları.
- Kırcaali-İftar, G. (2008). **“İlköğretim Çağındaki Otistik Çocukların Eğitsel Özellikleri, Gereksinimleri ve Bunların Karşılanması”.** 3. İstanbul Otizm Eğitim Günlerinde sunulan bildiri, İstanbul.
- Larsson, E. V., ve diğ. (2003). **The generative language matrix.** LIFE Midwest.
- McClannahan, L.E., ve Krantz, P.J. (2010). **Otizimli çocukların etkinlik**

McClannahan, L. E., ve Krantz, P. J. (1999). **Activity schedules for children with autism**. Bethesda, MD: Woodbine House.

McCoy, K. M. (1995). **Teaching special learners in the general education classroom** (2. Baskı). Denver: Love.

Remus, M. L., ve Adcock, B. (1998). **Educating kids with and without disabilities together successfully**. Salt Lake City: The Arc of Utah.

Sailor, W., Gee, K., ve Karasoff, P. (2000). Inclusion and school restructuring. M. Snell ve F. Brown (Ed.) **Instruction for students with severe disabilities**. NY: McMillan.

Salend, S. J. (1994). **Effective mainstreaming** (3. Baskı). Upper Saddle River, NJ: Merrill.

Tekin-İftar, E. ve Kırcaali-İftar, G. (2006). **Özel eğitimde yanlışsız öğretim yöntemleri** (3. baskı). Ankara: Nobel Yayınevi.

Tymchyshyn, D., Sharara, N. ve Coombe, J. (2007). Caring for individuals with autism: Practical strategies for coping with and managing stres for families. **Disability Digest**, 18(5), 1-2.

Weber, J., ve Scheuermann, B. (2008). **Educating students with autism: A quick start manual**. Austin, Texas, Pro-Ed.

Working Forum on Inclusive Schools (1994). **Creating schools for all our students: What 12 schools have to say**.

Tohum Otizm Vakfı kâr amacı gütmeyen, kamu yararına bir sağlık ve eğitim vakfıdır. Tohum Otizm Vakfı'nın vizyonu, Türkiye'de "Otizm veya diğer Yaygın Gelişim Bozuklukları"nın erken tanınması; tanı alan çocukların ve ailelerinin sağlık ve eğitim gereksinimlerinin dünya standartlarında karşılanmasıdır.

Tohum Otizm Vakfı'nın ilkeleri:

- Bilimsellik
- Önderlik ve öncülük
- Paylaşıcılık
- Kurumlar arası iletişim ve iş birliği
- Kaynaklarda etkinlik
- İnsana ve çocuğa değer vermek ve en iyi hizmet haklarını gözetmek

Tohum Otizm Vakfı, yukarıda sıralanan ilkeler doğrultusunda eğitim ve sağlık alanlarında önemli projeler gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Özel Tohum Vakfı Özel Eğitim Okulu'nda otizmliler için eğitim hizmetleri verilmektedir.

Bu kitapçık, Milli Eğitim Bakanlığı ve Tohum Otizm Vakfı iş birliğiyle hazırlanmış olan "**Otizm Eğitim Kiti**"nin tamamlayıcısıdır. Otizm Eğitim Kiti'nde; Otizm El Kitabı, Eğitim Hakkı El Kitabı, "Kimlere Danışabilirim?" başlıklı bir doküman, "Otizmliler için Çocuğun Ağzından Otizm" başlıklı bir doküman ve Uzmanların Ağzından Otizm CD'si yer almaktadır.

Tohum Otizm Vakfı ile Milli Eğitim Bakanlığı iş birliğiyle hazırlanan ikinci kitapçık olan "Otizmde Eğitim, Terapi ve Tedavi Yöntemleri" kitapçığında, otizmliler için dünyada ve Türkiye'de kullanılan çeşitli eğitim, terapi ve tedavi yöntemleri tanıtılmaktadır. Otizmliler için anne-babalarına ve otizmliler için çocuklara hizmet veren tüm eğitimci ve uzmanlara, birbirini tamamlayıcı özellikte olan bu kitapçıkları birlikte okumalarını öneririz.

ONLARIN SİZE VE BİZE İHTİYACI VAR!

www.tohumotizm.org.tr

info@tohumotizm.org.tr

Tel: 0212 248 9430

Faks: 0212 248 9436